

ANTTI MARJANEN, ULLA TERVAHAUTA & VILLE VUOLANTO

Varhaiskristilliset lapsuusevankeliumit.
Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisuja 120.
Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura 2020.
214 s.

Teos *Varhaiskristilliset lapsuusevankeliumit* sisältää tuoreen suomennoksen ja johdannon neljään varhaiskristilliseen tekstiin, joita yhdistää sama aihepiiri: Jeesuksen lapsuus. Tarkkaan ottaen Jeesuksesta lapsena kertoo ainoastaan Tuomaan lapsuusevankeliumi. Muut kolme tekstiä, Jaakobin protoevankeliumi, Pseudo-Matteuksen evankeliumi sekä Kertomus rakentaja Joosefista, keskittyvät Jeesuksen vanhempiin, erityisesti Mariaan ja neitseelliseen syntymään. Marian neitsyys ja puhtaus onkin se näkökulma, josta näitä tekstejä on perinteisesti tarkasteltu. Nyt suomennettu kokoelma osoittaa, että tekstit sisältävät myös monia muita kiinnostavia piirteitä.

Yhteisestä teemasta huolimatta tekstit ja niiden syntykontekstit ovat varsin erilaisia. Ne on kirjoitettu eri kielillä eri puolilla kristillistä maailmaa. Myös vaikutushistorialtaan ne poikkeavat toisistaan. Lisäksi tekstien varhaisuus on suhteellista: siinä missä kreikaksi kirjoitetut Jaakobin protoevankeliumi ja Tuomaan lapsuusevankeliumi on perinteisesti ajoitettu toisen vuosisadan loppuun, latinaksi kirjoitettu Pseudo-Matteuksen evankeliumi ja koptinkielinen Kertomus rakentaja Joosefista lienevät syntyneen vasta 600-luvulla. Varhaisten tekstien ajoittaminen on kuitenkin varsin hankalaa, sillä säilyneet käsikirjoitukset ovat yleensä vasta keskiaikaisia. Tyypillisesti teksteistä on useita, toisinaan toisistaan paljonkin poikkeavia versioita, joista on hankala päätellä, mikä on toista varhaisempi. Lisäksi on oletettavaa, että monet tekstien sisältämät kertomusaineokset perustuvat varhaisempaan traditioon. Niinpä esimerkiksi siitä, että Justinos Marttyyri ja Origenes osoittavat tuntevansa perimätiedon luolasta Jeesuksen syntymäpaikkana, ei vielä voi päätellä, että he tunsivat asiasta kertovan Jaakobin protoevankeliumin – ainakaan samassa muodossa ja laajuudessa kuin se esiintyy tunnetuissa käsikirjoituksissa. Tekstien ajoitusta, alkuperää, käsikirjoitustraditiota, keskeistä sisältöä ja niin

edelleen valotetaan kunkin tekstin asiantuntevasti ja selkeästi kirjoitetussa johdannossa.

Valtaosa Uuden testamentin ulkopuolisista apokryfisisistä teksteistä on aikanaan joutunut marginaaliin ja unohdettu, kunnes ne ovat uudelleen nousseet tutkijoiden tietoisuuteen 1800-luvulta alkaen. Lapsuusevankeliumit ovat tästä poikkeus: lukuun ottamatta Kertomusta rakentaja Joosefista ne ovat olleet erittäin suosittuja. Erityisesti Jaakobin protoevankeliumia on käytetty itäisen kristikunnan ja Pseudo-Matteuksen evankeliumia läntisen kristikunnan Maria-juhlien yhteydessä. Tekstien vaikutus näkyy myös kuvataiteessa. Esimerkiksi kuva-aihe ”Anna itse kolmantena”, jossa Jeesus-lapsi istuu äiti-Marian ja tämä oman äitinsä Annan sylissä, on ollut suosittu myös katolisessa Suomessa. Tekstien suosio näkyy säilyneiden käsikirjoitusten suurena määränä. Myös erikielisiä varhaisia käännöksiä tunnetaan runsaasti. Nykytutkimus painottaa yksittäisten käsikirjoitusten merkitystä: teksti ei ole vain sen abstrakti sisältö, vaan osa sitä fyysistä objektia, jota todelliset ihmiset ovat käyttäneet tiettyssä historiallisessa tilanteessa. Nämä ihmiset eivät ole tunteneet tekstiä tutkijoiden rekonstruoimassa varhaisimmassa muodossa, vaan juuri sellaisena kuin se kussakin käsikirjoituksessa esiintyy. Käsillä olevassa kokoelmassa tämä painotus näkyy siinä, että lukijalle selvitetään tarkasti, mihin käsikirjoituksiin suomennos perustuu ja alaviitteissä ja liitteinä annetaan käännökset tärkeimmistä poikkeavista tekstimuodoista.

Käsikirjoitusten variaatio ulottuu myös tekstien nimiin. Lapsuusevankeliumeille vakiintuneet nimet ovat tutkijoiden vasta modernina aikana antamia. Ne eivät ole ongelmattomia. Esimerkiksi Jaakobin protoevankeliumina tunnetun tekstin otsikko varhaisimmassa tunnetussa käsikirjoituksessa on ”Marian syntymä: Jaakobin ilmestys”. Yhdessäkään käsikirjoituksessa tekstiä ei kutsuta ”evankeliumiksi”, saati ”protoevankeliumiksi”, joka ei ole kunnollista suomeakaan. Sama koskee Pseudo-Matteuksen evankeliumia, joka käsikirjoituksissa kulkee yleensä nimellä ”Pyhän Marian syntymä” tai ”Pyhän Neitsyt Marian syntymä”. Vain yksi käsikirjoitustraditio esittää tekstin kirjoittajaksi Matteusta. Kuitenkin suomennoksessa on pitäydytty näihin, mielestäni epäonnistuneisiin nimityksiin. Tekijät perustelevat ratkaisuaan sillä, että nimet ovat tutkimuksessa

vakiintuneet. Voi kuitenkin kysyä, eikö jo olisi aika vakiinnuttaa uudet, tekstejä ja niiden historiaa paremmin kuvaavat nimet. Uusien nimien vakiinnuttaminen antiikin ajan teksteille ei ole tavatonta. Esimerkiksi eräs Nag Hammadin teksteistä tunnettiin aluksi englanniksi nimellä ”Arkonttien hypostasis” (Hypostasis of the Archons), mutta on sittemmin saanut sujuvamman otsikon ”Hallitsijoiden olemus” (Nature of the Rulers).

Tekstien suomennokset ovat sujuvia ja helppolukuisia. Muuta ei voisikaan odottaa tekijöiltä, jotka ovat vuosia opettaneet kreikkaa (Marjanen ja Ter vahauta), latinaa (Vuolanto) ja kohtia (Marjanen). Kaikilla on lisäksi runsaasti aiempaa kokemusta antiikin tekstien kääntämisestä. Kääntäjien joukossa on myös nuoremman polven edustus, sillä Pseudo-Matteuksen evankeliumia on ollut kääntämässä tekniikan ylioppilas, Tampereen klassillisen koulun kasvatti Valtteri Vuolanto.

Yksittäisistä käännösratkaisuista voi toki aina keskustella. Omaan korvaani esimerkiksi ilmaisut ”varjella lihansa neitsyyttä” (Ps.-Matt. 7:2) tai ”Jeesus-lapsi tuli isänsä tykö” (Tuom. lapsuusev. 12:1) kuulostavat vanhahtavalta raamattukieleltä. Toiset ilmaisut puolestaan luovat mielikuvia, jotka eivät ongelmitta sovi tekstin historialliseen kontekstiin: ”lukupulpetti” tuo mieleen pikemmin kirkon kuin koulun (Tuom. lapsuusev. 14:2) ja Joosef lähtee modernisti ”työmatkalle” (Kert. Joos. 4:5). Muutama kohta on jäänyt epäselväksi. Esimerkiksi lauseesta ”Ylipappi sanoi Joosefille, että hän sanoi näin” (Jaak. prot. 15:4) ei käy ilmi, kenestä on kyse. En myöskään pidä $\mu\alpha\iota\nu\omega$ -verbin kääntämistä raiskaamiseksi (Jaak. prot. 13:1, toisin kohdassa 15:2, jossa puhutaan Marian ”turmelemisesta”) onnistuneena. Raiskaus on rikos, mutta tekstissä ei oteta kantaa siihen, tapahtuiko (Joosefin kuvitelma) sukupuolilyhteys ilman Marian suostumusta vai ei. Kummassakin tapauksessa Maria olisi ajan käsityksen mukaan ”turmeltunut”.

Lapsuusevankeliumit on kirjoitettu täydentämään ja laajentamaan Uuden testamentin niukkaa kuvausta Jeesuksen syntymästä ja lapsuudesta. Jaakobin protoevankeliumin ja siitä vaikutteita saaneen Pseudo-Matteuksen evankeliumin keskiössä on kuvaus Marian täydellisestä puhtaudesta ja ikuisesta neitsyydestä. Jo Marian syntymä esitetään

yliluonnollisena, Jeesuksen veljet ovat iäkkään Joosefin lapsia edellisestä avioliitosta, ja kättilöt todistavat Marian olevan neitsyt myös synnytyksen jälkeen. Vaikka protestanttisessa perinteessä tällaiset kuvaukset on usein ohitettu epäperäisenä legendana, on mielenkiintoista, että samaan aikaan näiden tekstien välittämä tieto Marian vanhempien nimistä on hyväksytty faktana. Myös Tuomaan lapsuusevankeliumiin sisältyvä kertomus siitä, kuinka Jeesus-lapsi muuttaa muovaamansa savilinnut eläviksi, on kelpuutettu osaksi kristillistä varhaiskasvatusta myös Suomessa, mutta sellaisista kertomuksista, joissa Jeesus joko vahingossa tai suutuspäissään lyö toisen ihmisen hengiltä, ei ole puhuttu mitään. Tuomaan lapsuusevankeliumin punaisena lankana näyttää olevan kysymys siitä, millainen jumalallisella voimalla varustettu Jeesus on ollut lapsena. Kirjoituksen mukaan lapsena Jeesus ei vielä täysin hallitse voimaansa, mutta kertomuksen myötä lapsi kehittyy niin, että lopuksi 12-vuotias Jeesus lähtee temppelistä vanhempiaan totellen ja hänelle ”karttui viisautta, ikää ja suosiota Jumalan ja ihmisten edessä” (vrt. Luuk. 2).

On selvää, että lapsuusevankeliumit eivät kerro historiallista tietoa Jeesuksen lapsuudesta. Sitäkin enemmän ne kertovat varhaisesta kristinuskosta ja sen monimuotoisuudesta. Tekstit käsittelevät useita mielenkiintoisia teemoja. Esimerkiksi Jaakobin protoevankeliumissa korostuu temppelin keskeisyys, Tuomaan lapsuusevankeliumissa heijastuu antiikin ajan käsitys perheestä ja perheenjäsenten keskinäisistä suhteista ja Kertomus rakentaja Joosefista sisältää kuvauksen siitä, millaisia vaaroja sielua odottaa, kun se kuoleman jälkeen kulkee kohti taivasta.

Kokoelman loppuun on liitetty Ville Vuolannon kirjoittama katsaus lapsiin ja lapsuuteen varhaiskristillisessä maailmassa. Se painottaa nykytutkimuksen mukaisesti sitä, että kristinuskoko syntyi osana omaa kulttuurista maailmaansa ja jakoi monet sen arvot, idealit ja käytänteet. Ei-kristillinen antiikki ei siis ole vain ”tausta”, jota vasten kristinuskon kehitys heijastuu, vaan se maailma, jonka elimellinen osa varhainen kristinuskoko oli. Lapsiin ja lapsuuteen suhtautumisessa tapahtuneet muutokset syntyivät pikkuhiljaa ja johtuivat monen tekijän summasta, ei yksinomaan kristinuskon vaikutuksesta.

Uusien, ajantasaisten suomennosten laatiminen varhaiskristillisistä lapsuusevankeliumeista on

kulttuuriteko. Sen ansiosta näihin kiehtoviin kirjoituksiin on suomenkielisen lukijan entistä helpompi tutustua.

Outi Lehtipuu, dos.
Uuden testamentin eksegetiikan vanhempi
yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto

LAURI KEMPPAINEN

Jumalan kämmenellä. Helsinki: Johnny Kniga
2022. 192 s.

Vaikka pohjoismainen rikosfiktio elää kultakauttaan, valtaosasta sen kertomuksia puuttuu kunnianhimo. Variaatiota on, mutta kaava on selkeä. Kainuulainen pastori, teologian tohtori ja sanataiteilija Lauri Kemppainen haluaa selvästi ravistella genren rajoja. Hänen esikoisteoksensa *Jumalan kämmenellä* on pintapuolisesti psykologinen jännitysromaani, mutta rivien välissä vaanii kuitenkin aivan toisenlainen petoeläin.

Kaunokirjallisissa teoksissa on kaksi tarinan tasoa. Puhutaan A-tarinasta ja B-tarinasta. A-tarina koostuu kuvatuista tapahtumista. Joku hahmo menee jonnekin ja tekee jotain. Tämä kerrostuma on yksinkertaisesti se, mitä kirjassa tapahtuu, eli kuinka tapahtumat seuraavat toisiaan.

Jumalan kämmenellä on A-tarinan osalta suoraviivainen. Nuori pariskunta pääkaupunkiseudulta perii mökin pohjoisesta ja matkustaa sinne. Perillä he tapaavat kavalkadin kummallisia paikallisia, jotka näyttävät tietävän vaimon suvun historiasta enemmän kuin etelästä tullut pariskunta. Omituiset tapahtumat johtavat suvun salaisuuksien avautumiseen. Pariskunnan keskinäiset jännitteet ja uneliaan paikkakunnan ristiriidat puskevat esiin odottamattomilla tavoilla.

Kerronnassa on myös toinen taso, joka koskee henkilöiden sisäistä kokemusta ja heidän psykologista kehitystään. B-tarinan keskiössä on kahden nuoren ihmisen epäonnistunut avioliitto. He ovat

kasvaneet erilleen, ja heidän välillään vallitsee epäluottamuksen ilmapiiri. Kumpikaan ei pysty antamaan anteeksi toiselle tämän puutteita ja petoksia. Kuten kerronnan sääntöihin kuuluu, A-tarina ja B-tarina lopulta yhdistyvät. Tapahtumat pakottavat päähenkilöt kohtaamaan ongelmansa ja ylittämään ne.

Jos *Jumalan kämmenellä* sisältäisi vain nämä kaksi tasoa, se ei juurikaan eroaisi perinteisemmistä psykologisista jännitysromaaneista. Kirjan sisältö ei kuitenkaan tyhjenny näihin tavanomaisiin ulottuvuuksiin. Siinä on nimittäin vielä kolmas taso, jota voidaan luonnehtia teologiseksi ja filosofiseksi. Kutsuttakoon tätä C-tarinaksi. Hieman kärjistäen: Kemppainen on kirjoittanut uskonnonfilosofisen esseen psykologisen jännityskirjan rivien väliin. Tai ehkä voitaisiin puhua filosofisesta esseestä, jonka naamioksi on kirjoitettu psykologinen jännityskertomus.

Kirjan puolenvälin jälkeen A- ja B-tarina antavat tilaa sivuhahmojen vihaisille monologeille, jotka avaavat lukijalle C-tarinan pohjavirrat. Teemana on pahan ongelma – tai oikeastaan luonnon, ihmisen ja Jumalan suhde. Missä määrin ihmisen tulee mukautua luontoon ja miltä osin luonto heijastaa luojaansa?

Etelästä pohjoisen peräkyliään muuttanut ja jonkinlaisen valaistuksen saavuttanut taiteilija sekä paikallinen populistien johtaja ovat vakuuttuneet siitä, että ihmisen pitää mukautua luontoon. Populistien pomo pitää puheen, jossa hän vetoaa luonnonjärjestykseen. Yksilöiden ja lajien kilpailu on luonnon tie, joten ihmisheimojen eloonjäämistäistelu on hyvinkin luonnollista. Heimo heimoa vastaan, kulttuuri kulttuuria vastaan. Heikot sortuvat ja vahvat selviävät elämän taistelussa. Jos ottaa luonnon jumalakseen, sille pitää uhrata heikot. Valaistuksen saavuttanut taiteilija puolestaan etsii luonnosta harmoniaa, johon hän haluaa sulautua. Kummankin ajatuksena on löytää elämän malli luonnosta.

Paikallisessa kirkossa suntiota tuuraava ”gnostilainen” puolestaan edustaa vastakkaista näkökantaa. Hän pitää kahvikupin äärellä kirjan päähenkilöille palopuheen, jossa hän ehdottomasti kieltää Jumalan ja luonnon samaistamisen. Tutusta kiitosvirrestä kimpaantuneena hän paasaa, että jos Jumala todella ”säättää säät ja ilmat” ja ”ohjaa kaiken kauniisti ja hyvin”, Jumala on myös vastuussa maanjäristyksistä